

Sait Çetinoğlu: Menavorig'in Son Opereti: SONSUZ YAS...

Posted on 28/04/2015

Sürekli Onu savunmasız bırakan koşullarla karşı karşıya kaldığı, elim olayların arka arkaya gelip kenetlenmiş sıkı bir zincir şeklinde oluşan bir yaşam sürecinde, Sürekli *Menavorig*/kimsesiz Gomidas Vartabed'in ızdırap eşliğindeki yaşamını^[1] üç yetimlik dönemine ayırabiliriz: *Biyolojik* Yetimlik; annesini ve babasını kaybettiği dönem. *Ruhani* yetimlik Gatoğigos IV. Kevork ve Ermeni Ulusunun babası Gatoğigos Khirimyan Hayrig'in ölümü. *Ebedi* yetimlik, Soykırım, sinesinde eridiği Ermeni Ulusunun ölümü.

Yaşama olarak yenik başlayan ve sürekli yenilmişlik duygusundan çıkması çok olanaklı görünmeyen, yetim ve kimsesiz Gomidas Vartabed'in bu zor koşullarının, Onda pesimist bir karakterinin gelişmesine neden olduğunu ve yaşamının uzun dönemini *savunma* ile geçirmesinin kaynağını oluşturduğunu söyleyebiliriz.

Keşifliği seçmesi de bu kişiliğinin bir ürünü olsa gerektir demek mümkün.

Yetenekleri üzerinde çok vurgu yapılarak *Ermenilerin Kutsal Mabedi Eçmiyadzin'e* gönderilen Gomidas'ın, daha adını attığında (1 Ekim 1881), Ermenice bilmediği anlaşıldığında Gatoğigos'un *Madem dil bilmiyorsun burada ne işin var?* mealinde sözleriyle karşılanan 12 yaşında bir çocuğu göz önüne getirebilir misiniz?

Pesimist tavır, sessizlik içinde, fark edilmeden yeteneklerini geliştirerek, kimsesizliğini Halkının içinde erimekle gidermeyi ve kimsesizliğiyle baş etmeyi, ulusunun her duygusunu ifade ettiği sanata yönelerek, duygularını içindeki var olan fırtınalarını ulusunun sesleri içinde ifade etmekte bulmuştur. Bu bakımdan müzik ve Ermeni Halk Müziği onun her

şeyidir.[2] Ezgi ve baladlarındaki esintiler ruhunun derinliklerinde var olan yangınları dindiren bir yağmur esintilerinin ta kendisidir.

O ulusunda sürekli bir anne kokusunu arar. Altı aylıkken annesini kaybeden bir çocuğun en önemli duygusal ve fiziksel kayıplarından biri anne şefkatinin yanında anne kokusudur.[3]

Annesi Takuhi'nin ölümüyle bebek Gomidas, etrafındaki dünyayı keşfetme denemelerinden sonra kendisine dönebileceği güvenli bir liman sağlayacak kişiyi kaybetmiştir. Gomidas'ın çocukluğunun bölük pörçük tasvirleri, bu kaybın, onun genç ve hızla gelişen ruhunu istikrarsız bir konuma sürüklediğini açıkça göstermektedir. Onun biyografi yazarlarından biri, Gomidas'ın küçük bir çocukken babaannesini "Beni soran oldu mu?" sorusuyla sürekli rahatsız ettiğini söyler.[4] Kuyumjian, bu olguyu "Geri gelmez biçimde kaybolan koruyucu için bu umutsuz araştırma, ebeveynlerinden birinin ölümünden sonra derin kaygılar yaşayan çocuklar için normaldir. Güçlü bir güvensizlik duygusuyla sarsılan bu ümitsiz küçük çocuk, annesinin tekrar ortaya çıkması ümidiyle hareket ediyordu. Böylece hayatından sonsuza dek silinmiş olan annesi tarafından tekrar *bulunabilirdi*." [5] Sözleriyle açıklamayı tercih eder.

İlk *travmayı* yaşadığı küçük yaşında, kimsesizliğine isyan etmiş ve isyanını pasif bir tavırla dillendirmiştir. Amcasının yasal evlat edinmesine karşın o evi benimsememesi sokakta kalması, çoğunlukla çamaşırlıkta uyur durumda bulunması hep bu isyanının pasif ifadesi olarak okumak gerekir.

Gomidas bu ilk kimsesizlik döneminde bir umursamazlık içinde, her şeye kayıtsız kalırken duygularını net ifade ettiğini söyleyebiliriz.

Küçük yaşta yetim kalan ve aile korumasından yoksun kalan Gomidas, aynı zamanda sürekli bir aile içinde olmaya çabalamış , aidiyet onun için çok önemli olmuştur. O ailesi olarak halkını seçerken kendini büyük bir ailenin bir ferdi olarak düşünür.

Gomidas, Eçmiyadzin'deki günlerinde annesinden geçen en büyük yeteneği müzik ile yaşama tutunmuş[6], Gatoğigos IV. Kevork'un yönlendirmesi ve koruması, tutunmasında kilit rolü üstlenmiş onu ulusuna yakınlaştırmıştır. Bu bakımdan bir baba figürü olarak Katolikos IV.Kevork'un ölümü (Aralık 1882) bir kez daha yetim[7] düşüp kimsesizliğiyle baş başa kalmasına neden olacaktır.

Kuyumjian, Eçmiyadzin'de Ermenice öğrenmesi için, sınıf arkadaşları arasında bir ağabey'in gözetimine verilen Gomidas'ın, öğretmenlerinin ve arkadaşlarının dilini öğrendikçe kendine güven duygusunu geliştirip, onların arasında bulunduğu yakınlığın zamanla, çocukluğunda kaybettiği ilişkilerin yerine geçtiğini söyler.[8] Burada ziyaretçilerle ve hacılarla kurduğu ilişkiler sayesinde köyü-kenti, doğuyu- batıyı bilen bir kişilik olarak halkı ile kaynaşacak, onların şarkıları ile tanışacak ve halkı ile yeni köprüler geliştirecektir. Ermenice, burada da Gomidas'ın yaşamında kilit rolü üstlenir.

Eçmiyadzin'deki eğitimi sırasında toplumunun her kesimiyle ilişki kurabilme fırsatı aynı zamanda, köylü ve halk şarkılarının yaşam ile iç içeliği ve doğaçlama karakteri, duygu yüklü Gomidas'ın bu atmosfer içinde kaybolarak, toplumunun kılcal damarlarından gelen ezgi akımını atar damara dönüştürmesini sağlar. Onun bu müziği kayda alarak geleceğe taşıması bir dönemi, bir süreci kayda alması ve tarihe not düşme sürecidir. Aynı zamanda kendinden sonraki bestecilere bir hammadde sunumudur.

Ermeni ulusunun gerçek babası Khrimyan Hayrig'in Eçmiyadzin'deki Gatoğigosluk dönemi Gomidas için bir şanstır ve kimsesizliğini aşmada en önemli etkendir[9]. Gomidas'ın ihtiyaç duyduğu baba figürü Hayrig'dir. Onun apeğa (papaz aday) törenini de Khrimyan yönetmiştir[10]. Gomidas, Hayrig'in koruması ile ulusuna daha da yakınlaşma yeteneklerini geliştirmiş ve yakınlaşma olanağını elde etmiştir. Gomidas bu dönemde ulusu ile daha da yakınlaşmış, onun yaşamını özümsemiştir. Ulusunun yaşamını en açık ifade ettiği Ermeni Halk Müziğini, halkını anlaması, anlatması ve bütünleşmesi için en sağlam köprü olarak görmüştür.

Ermeni Halk Müziği Gomidas'ı coşturan etmendir, o heyecanla Dünyaya Ermeni Halk Müziğini mazlum halkını anlatma aracına çevirir. Gomidas'ın Ermeni Halk Müziğini dünyaya tanıtmasında da en önemli rolü maddi ve manevi olarak Hayrig üstlenecektir. Gomidas'ın Ermeni Halk müziğini dünyanın en büyük müzikhollerinde sergileyerek halkına borcunu ödeme imkanına da Hayrig sayesinde kavuşacaktır. Gomidas çok zor koşulları göğüsleyerek halkına olan borcunu ödemeye çalışır.

Gomidas, Avrupa'daki bu çalışmalarından 1907 yılının Eylül ayında Eçmiyadzin'e geri döner. 29 Ekim'de Hayrig Krmyan vefat eder. Sanki baba oğul'un dönmesini beklemiş gibidir.

Khrimyan Hayrig'in ölümü Gomidas'ı bir kez daha kimsesizliğinin kucağına atar. Gatoğigos "Khrimyan'ın ölümüyle birlikte, manastırdaki yaşamının tek kurtarıcı varlığını kaybetmişti. Margaret'a [Babayan] yazdığı gibi, Eçmiyadzin onu yine adeta korkunç bir duyguyla dolduruyor gibiydi: *ne zihnim ne beynim kaldı. Huzursuzum ve ne yapacağımı bilmiyorum. Kara bulutlarla çevrili olduğumu düşün, ışık istiyorum, parlak bir ışık, gökyüzüne yükselmek, yukarılara çıkmak ve yakıcı güneşle yaşamak istiyorum, fakat yolu bulamıyorum ve bu boşucu havada nefes alamıyorum.*"[\[11\]](#) Gomidas, Babasını sonsuz bir titizlikle sonsuzluğuna uğurlar.

Babanın sonsuzluğa uğurlanması, Eçmiyadzin'de korumasız kalmış yaşamını zorlaştırmıştır. Eçmiyadzi'deki biraderleriyle sorunları başlamıştır. Bu durumdan kurtulabilmek için Gomidas, *Ermeni Kilisesi ve bilim için çalışmak üzere uzaktaki Sevan manastırına bir münzevi keşiş olarak görevlendirilmesini ister, ancak isteği yerine getirilmez.*[\[12\]](#)

1910 yılında Arkadaşı Garabed Bardizbanyan'ın İstanbul'daki Surp Krikor Lusaroviç Kilisesi koro şefliği teklifini kabul ederek Eçmiyadzin'i terk ederek Ermenilerin yoğun yaşadığı İstanbul'a gelir. Gomidas başlangıçta tedirgin olmasına karşın İstanbul, Gomidas'ın ulusunun sinesine yolculuğunda bir dönüm noktası olduğunu söyleyebiliriz. Gomidas, İstanbul'da yeni bir aidiyet duygusu yaratarak, yeni bir aile oluşturmaktadır. Krikor Balakyan, *Gomidas*

Vartabed'in yönetiminde düzenlenen büyük konserlerden söz eder.[\[13\]](#) İstanbul'da kendini yeniden bulacak ve halkıyla kucaklaşacaktır. Ancak İstanbul'un muhafazakar ruhban çevrelerinin Ermenistan'ın kadim müzüğini hem korumak hem de modernleştirmek isteyen bir sanat devrimcisi Gomidas'ı anladıklarını söyleyemeyiz. Bu durum Onun giderek halkı ile daha da yakınlaşmayı ve kucaklaşmayı doğru götürecektir, kısa zamanda onun içinde erimesine neden olarak, aidiyetini perçinleyecektir.

Sevgi ve coşku karşılıklıdır: *"Geçen akşam, diye haykırıyordu ünlü Ermeni yazar Dikran Gamsaragan, şarkılar söyleyerek, şakalar yaparak ve ulusal lehçeyi kullanıp kelimelerle oynayarak, bizi Ermenistan'da kutsal bir yolculuğa çıkardı, ya da... Mısır Ermenilerine bir parça Ermenistan getirdi... bize... Masis Dağını*[\[14\]](#) *getirdi; kim demiş dağlar yürüyemez diye..."* [\[15\]](#)

Gomidas'ın halkının içinde yeniden doğduğu 1912-13 yılları, Osmanlı'nın en çalkantılı dönemlerini kapsarken, Ermenilerin gurur yıllarıyla örtüşür. Bu yıllar Ermeni yazısının bulunuşunun 1500. yılı ve Ermeni matbaacılığının 400. yılı Çifte Jübile kutlamalarına denk gelir: " Ermeni alfabesinin icadının 1500. yıldönümü ile ilk Ermeni matbaasının 400. yıldönümü, 1912-1913'te, alfabenin kutsallaştırılmasını ve dilin fetişleştirilmesini açıkça sergileyen kamuya açık törenlere vesile oldu; bu törenler, Osmanlı İmparatorluğu için

felaketle sonuçlanan Balkan Savaşları'na ve Rusya'nın Ermeni meselesini yeniden ortaya atmasına denk geldi. İstanbul'da, 'Elamazkayin Miutyun' (Ulusal Birlik) denen gün, 11 Ekim 1913'te, bir Ermeni siyasi gösterisi halini aldı hatta. Yoğun bir kalabalığın kuşattığı Patrikhane kilisesinde, yabancı elçilerin, yüksek rütbeli Osmanlı memurlarının ve aralarında Dahiliye Nazırı Talat Paşa'nın da bulunduğu nazırların önünde Vartabed Gomidas'ın idaresindeki yaklaşık yüz kişiden oluşan Ermeni korusu Ermeni dilinin şanını övgülere boğan bir marş seslendirdi.”[\[16\]](#)

Bu kutlamaları, Gomidas'ın ulusu ile kucaklaşarak onun içinde erime törenlerini *yeni bir vaftiz* olarak anlamak mümkündür. Gomidas ulusunun sinesinde yeniden doğmuştur. Verdiği konseri adlandırması tek başına bu kucaklaşmanın ifadesi olarak okunmalıdır: *Ah Benim Şanlı Dilim...*[\[17\]](#) “1913 yılı ünlü din adamı, müzikolog, bestekâr, derlemeci ve eğitimci Gomidas Vartabed (Soğomon Soğomonyan, 1869- 1935) için önemli bir dönüm noktasıdır. Yaz aylarının sonlarına doğru Eçmiyadzin'den döndüğü İstanbul'da Ermeni cemaatinin bu önemli yıldönümünü kutlama hazırlıklarına giriştiğini görmüştür. Gomidas Vartabed Ermeni alfabesinin ve dilinin onda uyandırdığı güçlü duyguları ifade edebilmek için bu tarihi günün onuruna bir beste yapma fikrini hemen geliştirmiştir. 11 Ekim 1913'te Patrikhane kilisesinde toplanmış birçok millete mensup insanların oluşturduğu kalabalığın önünde seslendirilen şarkı, onun bu duygularla yazdığı 'Ov Medzaskañ Tu Lezu' (Ah Benim Şanlı Dilim) adlı şarkıydı.”[\[18\]](#)

Ermeni harflerinin icadının 1500. ve Ermeni matbaacılığının 400. yıldönümü kutlamaları halka açık birçok toplantılara sahne olmuştur. Kutlamalar sadece Patrikhane’de düzenlenen kutlamalarla sınırlı değildir. 13 Ekim ile 26 Ekim arasında İstanbul’da Ermeni Patrikhanesinde, Gedikpaşa’da, Pera’daki Petit Champs Tiyatrosu’nda, Taksim Bahçesi’nde ve Kadıköy’de parlak kutlamalar düzenlenmiş ve 20.000’e yakın kişinin izlediği bu kutlamalara

devlet adamları ve görevlileri de katılmıştır. Bu devlet adamları sadece törenlere katılmakla yetinmemiş, halka açık kutlamalarda düşünce ve duygularını belirten konuşmalar da yapmışlardır. İlk kutlama Kumkapı’da Surp Asdvadzadzin Patrikhane Kilisesi’nde düzenlenmiş ve buradaki üç sesli ayinde Gomidas Vartabed ve Armenag Şahmuradyan ruhani ezgiler okumuşlardır.[\[19\]](#)

Kumkapı’daki ayinden sonra *Kudüs Evi* müsamere salonunda düzenlenen törene katılan devlet adamları arasında İki yıl sonra Ermenilere karşı bir soykırım kampanyasının baş mimarlarından biri olacak olan Dahiliye Nazırı Talat Bey, kısa bir konuşma yaparak Ermeni milletinin çalışkanlığını ve Osmanlı Devletine yaptıkları hizmetleri över: “Osmanlılığı meydana getiren unsurlardan her birinin ilmi ve içtimai bakımdan ilerlemesi, hükümetin ilerlemesi anlamına gelir. Bizim için vatanın terakki ve tekâmülü, saadet ve baht demektir. Bugün Ermenice harflerin 1500. ve Ermeni matbaasının 400. sene-i devriyesi törenlerini layıkıyla idrak etmek için burada toplanmış bulunuyorsunuz. Hükümetim namına sevincinize iştirak ediyorum.”[\[20\]](#)

Pera’daki Petit Champs Tiyatrosu’nda düzenlenen bu törende de Gomidas Vartabed’in korosunun[\[21\]](#) seslendirdiği “Yes Lısetsi mi anuş tsayn” (Ben tatlı bir ses işittim) ve “Der Getso” (Tanrım Esirge) adlı şarkılar okunmuştur.

Kuyumjian, coşkulu *Çifte Jübile* kutlamaların bir isyan alameti olarak algılandığını ifade eder: “Geriye dönüp baktığımızda, kutlamaların korkunç alametlerin gölgesinde olduğu açıktır. Kutlamalar boyunca önde gelen Ermeni aydınların, din adamlarının, yazarların, şairlerin ve sanatçıların sergilediği dayanışma, Türk hükümetinin zaten var olan derin korku ve kızgınlık duygularını alevlendirmeye hizmet etti. Yüzyıllar boyunca Türk yetkilileri, Ermenilerin sonunda kendiliğinden asimile olacağı umuduyla Ermeni dilinin kullanımını yasaklamışlardı. Yıldönümü kutlamaları, bu planların suya düşmüş olduğunun bir kanıtıydı. Bu sebeplerle, kutlamalarda Ermeni dilinin varlığını sürdürüyor olmasından duyulan gururun sergilenmesi, iktidardaki pek çok Türk tarafından muhtemel bir isyanın başlangıcı olarak yorumlandı.”[\[22\]](#)

13 Ekim 1913’de Ermenilerin önünde, Ermenileri okşayıcı konuşmayı yapan Talat’ın, Cemal Bey’e yazdığı 25 Mart (7 Nisan) 1915 günlü Mektubunda, Ermenilerin yok edilmesini yüzyıllardır var olan “sorumluluğun” bir parçası olduğunu dile getirmiştir. Bu sorumluluğun savaşın kolaylaştırıcılığı içinde yerine getirilerek, amacın gerçekleştirilmesini emreden satırlar korkunçtur ve gizli ajandanın açığa çıkarılmasından başka bir şey değildir: “Asırlardan beri Devletin medeni bir şekilde ilerlemesine engel olan belli unsurları izale etme amacını, siyasi engellerden arınmış geniş bir alanda sağlamak hepimizin görevidir. Bunun için *ne isterse olsun* diyerek, tüm sorumluluğu üstlenip, hükümetin harbe iştirakinin ne büyük bir fedakârlık olduğunu takdir ederek, alınan tedbirlerin amacına ulaşması için çalışmalıyız. 18 Şubat (3 Mart) 1915 tarihli mektupta belirtildiği üzere, Cemiyet bundan böyle amaçlarını gerçekleştirme yolunda kendisiyle mücadele eden çeşitli güçleri kökünden imha etme kararında olup, bu konuda maalesef çok kanlı yollara başvurmak zorundadır. Emin olun ki, bu tedbirlerin ürkütücülüğü bizleri de üzmemekte, ancak Cemiyet kendi ebedi varlığını korumak için bundan başka çıkar yol göremiyor...”[\[23\]](#)

Oysa Ermeni aydınlar İttihad ve Terakki Cemiyeti’ne güvenmekte reformların yapılmasını beklemektedirler. Gomidas da güvenenler ümit bekleyenler arasındadır. “Gomidas da dahil olmak üzere, İstanbul’un Ermeni aydınlarının büyük çoğunluğu hükümetin reform vaatlerine

inanmaya devam etti ve Ermeni kültürüne karşı tırmanan misilleme tehdidini önemsemedi. Kutlamalardan sonra, Ermeni vilayetleri tarayıp ihmal edilmiş kültürel anıt ve eserleri araştırmak amacıyla, yazarlar, sanatçılar ve tarihçilerden oluşan özel bir komite oluşturuldu. Gomidas'ın planı, şair Taniyel Varujan'a eşlik edip tarihi Sasun kasabasına gitmekti; orada, Gomidas'ın epik bir operanın temeli yapmayı planladığı bir Ermeni miti olan *Sasun Yiğitleri* gibi sözlü tarihleri kaydedeceklerdi. Proje asla gerçekleşmedi.”[\[24\]](#)

1912-13 Çifte bayram törenleri kutlamaları Gomidas'ın Ermeni halkının bir evladı ve onun bir parçası olarak özümsemesinin tepe noktasıdır. O Ermeni halkının evladı olarak halkına sığınır ve kimsesizliğini unuttur. O halkının coşkusu, elemi, yaşamını kayda aldığı eserlerini derleyen olarak imzalarken kendini bunların ortasına oturtmuştur. O kendini anonim bir ortamda kaybederken mutluluğunun doruğundadır. O ikircikli bir duygu ile geldiği İstanbul'da zorluklara karşılık, halkıyla kucaklaşmış halkının kültürü içinde kendini sonsuzluğa adanmış olduğunu söyleyebiliriz. Büyük konsere verdiği isim ve *Sasun Yiğitleri* düşüncesi bu bakımdan anlamlıdır.

Gomidas'ın bu mutluluğu çok sürmeyecek, çok kısa sürede 1915 Soykırımı ile noktalanacaktır. Gomidas'ın kucaklaştığı ve içinde eridiği halita- alaşım yani Ermeni ulusu süreçte yok olmuştur. O ulusunun başına gelenlerin bilgisinde ve bilincindedir. Ermenilere saldırılar Soykırımdan çok önceden başlamıştır. Gomidas, Tarihi Ermenistan'da 1914 yılının çok çetin ve zor koşullarda geçtiğinin bilgilerini almamış olamaz.[\[25\]](#)

Arkadaşı Yervand Hakobyan'a İstanbul'dan yazdığı 26 Ekim 1914 günlü mektubu kötü giden bir şeylerin şifresini verir gibidir: “Aklımı ve duygularımı zamanın şiddetinden uzak tutarak önemli işlerim üzerinde sürekli çalışıyorum. Öğrencimin zorla askere alınmasından dolayı müzik grubumun konserlerine başlayamadım fakat bir şekilde bu hafta yeni bir konser organize edeceğim. Umarım Paskalya Yortusu için Kutsal Ekmek ve Şarap Ayini (Kudas Ayini) törenlerinin üstesinden, müzik grubuma öğretmek zorunda olduğum eski yöntemlerle gelebileceğim.”

Gomidas Soykırımdan tesadüfen kurtuldu, nasıl kurtulduğunu bilmiyoruz, zaten önemi de yok. 1915 Soykırımında halkı *uygar dünyanın* gözü önünde yok oldu. *Uygar dünya* bu yok oluşa sesiz kaldı. 1915 Soykırımının bir *Nurenbergi* olmadı. Failler ödüllendirildi. Bütün bunlar ailesini kaybeden, halkından başka bir şeyi olmayan Gomidas için kabul edilemez bir olay olması son derece anlaşılır bir şeydir. 1915 Soykırımı onu bütün gelecek tasavvurunu ortadan kaldırmıştır. Gomidasın kızgınlığı ve suskunluğu tüm insanlığa dır aslında... Dünya 1915 Soykırımını unutmuş ve Ermeni ulusuna hiçbir şey bir şey olmamış gibi davranmakta ısrar etmiştir[26]. Halen de inkarda ısrarını sürdürmektedir.

Bu bakımdan 24 Nisan 1915 akşamı dostu Dr. Vahram Torkomyan'ı Emniyet müdürlüğü nezarethanesinde teselli eden Gomidas, Çankırı yolunda *Leblebici Horhor Ağa* komik operetine[27] eşlik ederek sürgünlere moral veren Gomidas ile Çankırı'dan İstanbul'a dönen Gomidas birbirlerinden farklıdır. Gomidas Çankırı sürgününde ulusunun ölümünü yok oluşunu görmüştür. Toplama/ölüm kampından dönüşte halkının derin yasını tutması anlaşılır bir şeydir. Evet yas diğerlerine göre derindir, uzundur... Gomidas bir kere daha yetim bırakılmıştır. Mezbahanın ortasında korunmasız tek başınadır.[28] Kuyumjian, dönemin iklimini kısaca şöyle özetler: "İstanbullu Ermeniler, Osmanlı hükümetinin elinde fiili bir kuşatma altındaydılar. Pek çoğu, gizli polisin yakın takibi altındaydı. Gruplar halinde sokaklarda aniden tutuklanıyorlardı. Türk polisinin Ermenilere acımasız saldırıları, gün ortasında bile şehrin çok sık karşılaştığı bir durum haline gelmişti. Bu nedenle, Ermenilerin düzenli olarak acımasız sorgulamalara maruz kaldıkları şehrin merkez polis karakolunun yakınında oturan Gomidas'ın, İstanbul'daki hayatını, hapis hayatının devamı olarak yaşaması şaşırtıcı değildir." [29] Çaresizlik inanılmaz boyutta olup Gomidas Vartabed'in duruma seyirci kalmasından başka, bir keşiş olarak yapacağı tek şey halkının yasını tutmaktan ibarettir. Zira elinden gelen budur. Onun yasını arkadaşlarının anlayamaması da yaraya tuz biber anlamına gelir... Sonsuza kadar susar.

Gomidas'ın Soykırımdan kurtulan diğer Ermeni kurbanlarından bir farklı yönü diğerlerinin bir ailesinin olması, Gomidas'ın ailesi olan Ermeni ulusunun bir daha geri gelmemek üzere

yok olmasıdır. Bu yüzden Çankırı'daki ayinde söylediği “Der Voğormıya” farklıdır. O ulusunun yasını tutmaya başlamıştır: “Gomidas Vartabed hüzünlü ve yürekleri burkan “*Der Voğormıya*’sını [Rab Bize Merhamet Et] söylemeye başladığında hıçkırıklarımızı tutamadık. Hepimiz çocuklar gibi ağladık. Geride bıraktığımız sevdiklerimize, kara bahtımıza, milletimizin talihsizliğine, hatta beklenmedik katliamların eşiğinde olduğumuzu bilmeden, henüz yaşamakta olduğumuz kanlı günlere gözyaşı döktük. Belki de Gomidas Vartabed hayatı boyunca “*Der Voğormıya*”yı böylesi bir hüznle hiç söylememiştir. Normalde iş icabı, başkalarının, yas tutanların acılarını, kederlerini dindirmek, onları teselli etmek için söylerdi. Bu sefer kendi acısı, ruhsal sıkıntısı için söylerken, yüce Tanrı’dan huzur ve teselli bekliyordu. Gelgelelim, Tanrı’dan ses seda çıkmamıştı.”[\[30\]](#)

Gomidas ölüm kampı dönüşü sonsuza kadar kimsesiz ve mekansızdır. Zira O sinesinde barındığı, bağrını mekan olarak seçtiği ulusu yok edilmiştir. Diğerleri yaşamları *normale* döndürebilirken, O *normale* dönemez, yasını sürdürür. Bu yüzden Gomidas’ın yası uzun sürer.

Arkadaşları ve dostları Gomidas’ın bu davranışını anlamlandıramazlar. Onu hasta kabul ederek tedavisi (!) için *çare* aramaya başlarlar. Buldukları *çare* onun kabul kabul edemeyeceği bir çözümdür. Türk Askerinin yönetimindeki bir hastanede tedavi(!) yi O reddedecek ve doktorlarla işbirliğine (!) girmeyecektir. Tek konuşabildiği Rum doktorun vefatı, işbirliğini (!) tamamen ortadan kaldırır. Bu kez de İstanbul’daki biraderleriyle ayrı düşer.

Arkadaşlarının onu hile ile hastaneye yatırmaları, tedavi masrafları için eşyalarını satıp evsiz bırakmalarıyla bir kere daha kimsesiz ve evsizdir. biyolojik ailesini kaybettiği dönemde olduğu gibi kendini kapatır.[\[31\]](#) Bu kez onu kapanmadan çıkaracak motivasyon da kalmamıştır.

Son anına kadar anlama ve soyutlama yeteneğini kaybetmemesi ile bilincinin yerinde olması söylediklerimizi doğrular niteliktedir. İnanılanın aksine Gomidas’ın tercihi bilincinin

ürünüdür.

Gomidas'ın yasının bir başka boyutu önceki yetimliklerinde ebebeyinlerini (biyolojik ve ruhani) defnedip son görevini yaparken, kucaklaşıp içinde eridiği, sinesini mekanı kabul ettiği ulusunun fertlerinin bir mezarının dahi olmayışı, bir evlat olmanın yanında, bir ruhani olarak onlara karşı son görevini yerine getiremeyiştir. Onları defnedip sonsuzluğa uğurlayamamıştır. Ulusunun yerine, Gomidas kendini defnederek ulusunu sonsuzluğa uğurlar. Suskunluğunun bir başka anlamı da budur

Gomidas'ı arkadaşları dostları ve çağdaşları anlayamaz. Yüzyıl öncesinin tıbbi anlayışının ve olanaklarının da buna engel olduğunu söyleyebiliriz. Belki düşünüldüğü gibi Viyana'ya götürülebilseydi arkadaşları ve dostları tarafından anlaşılabilirdiği ve Onun yasına saygı gösterilmesi sağlanabileceği söylenebilir[32]. Ancak Gomidas'ın yasının sonlandırılabilirdiğini söyleyemeyiz.

O bir oğul, bir ruhani olarak uğurlayamadığı ulusunun sinesine kendini defnetmiştir.

Gomidas'ın anlamı ve önemi tam da buradadır.

Gomidas Vartabed'in bir tek isteği vardı ulusunun sinesinde dinlenmek...

Ona her baktığımızda gözlerimizin sulanması bu yüzdendir...

Dipnotlar:

[1] (26 Eylül 1869 Kütahya- 22 Ekim 1935 Paris)

[2] 1915'ten sonra beste yapmaması, taslaklarını gözden geçirmemesi ulusunun sesinin soluğunun kesilmesine bağlayabiliriz

[3] Gomidas'ın yıllar sonra yazdığı bir şiir, annesini kaybettikten sonra kendisini saran yoğun yalnızlık duygusunu açığa çıkarmaktadır. Şiirine “Annemin Ninnisi” adını vermiş olmasına rağmen, bu şiir, annesinin ona asla söyleme fırsatı bulamadığı ninnilerin bir badesinden çok, onun anısının koruyucu bir ruha simgesel dönüşümünü temsil eder Rita Soulahian Kuyumjian... s 26

[4] Tsitsilia Prudyan, Gomidas Yerevan 1969, s 8. Aktaran Rita Soulahian Kuyumjian, Deliliğin arkeolojisi Gomidas, Birzamanlar Y. 2010, s 27

[5] Rita Soulahian Kuyumjian, Deliliğin arkeolojisi Gomidas, Birzamanlar Y. 2010, s 27

[6] Gatoğigos, ondan “Luys Zvart” ilahisini söylemesini istedi. Yaşlı adamın duyduğu, salonun duvarlarında çınlayan ses, çok berrak ve zarifti; sanki küçük şarkıcı, tek kelimesini anlamadığı Ermenice kelimeleri içinden nurlandırıyor. Gomidas'ın olayı tasvir edeceği gibi, ses, IV. Kevork'u duygulandırıp gözyaşlarına boğdu; gözyaşları “yüzünden ... beyaz sakalına aktı... [ve] cübbesinin kıvrımlarında kayboldu. Rita Soulahian Kuyumjian... s 35

[7] Gomidas bir dönem imzasında Kevorkian ismini kullanması, aile soyadının ötesinde hem yetiştiği okul hem de Gatoğigos'a saygının ifadesi olarak anlaşılmalıdır. “Eçmiyadzin, sadece eğitim gördüğü okul değildi, aynı zamanda, entelektüel, duygusal ve manevi olarak sahip olduğu neredeyse tüm şeylerin kaynağıydı” Rita Soulahian Kuyumjian... s 54

[8] Rita Soulahian Kuyumjian... s 36

[9] “Eğer ilk başta anavatanımdaki Eçmiyadzin'e, sonrasında da Almanya'ya gitme şansım olmasaydı, muhtemelen Gudina'da (Kütahya) kalacaktım ve en nihayetinde de bir yetim olarak bana bakan amcam gibi bir ayakkabı tamircisi olacaktım... Toros Azadian, Gomidas Vartabed İstanbul 1931, s 106, Aktaran Kuyumjian... s 99

[10] Gatoğigos, Soğomon Soğomonyan adıyla vaftiz edilen istekli ve yetenekli genç adamı ruhban sınıfına resmi olarak kabul ederken, Khrimyan, kilise geleneğine uyararak ona yeni bir isim verdi. Yedinci yüzyılda yaşamış müzisyen Gatoğigos Gomidas Ağayetsi'nin anısına "Gomidas" adını verdi. İki yıl sonra, 1895'in Şubat'ında Gomidas'ı bir *vartabed* (bekâr rahip) olarak görevlendirir. Gomidas, kilise hiyerarşisinde bu rütbeyi ömrünün sonuna kadar koruyacaktır. Kuyumjian... s 40

[11] Rita Soulahian Kuyumjian... s 71

[12] Kuyumjian, Gomidas'ın istediği dini görev'i Onun ruh durumuyla ilişkilendirir. Bu görev, "münzevi-keşiş" olarak çevrilen *menagyati* görevidir. Bu terim, Gomidas'ın şiir ve mektuplarında sık sık karşımıza çıkan bir sıfat olan *menavor'un* bir türevidir. Derin bir yalnızlık ve terk edilmişlik duygusu uyandıran *menavorve* türevlerinin tümü, Gomidas için karmaşık bir düşünceler ağını ifade ediyor gibi görünür. Rita Soulahian Kuyumjian... s 74

[13] Krikor Balakyan, Ermenilerin Golgothası, Çeviri, Stephen Ohanian, Belge Y. 2014, s 77

[14] Masis Ermeniler için bir dağ'dan öte bir şeydir.

[15] A. Oğlukyan, ed., Kragan Nişkhark Gomidas Vartabedi Peğun Kırçen [Gomidas Vartabed'in Üretken Kaleminden Edebi Yazılar] (Montreal: Canadian Diocese of the Armenian Church, 1994): 26. Aktaran Kuyumjian... s 99

[16] Arsen Yarman, Ermeni Yazılı Kültürü, Türkiye Ermenileri Patrikliği, 2012, s 258

[17] Gomidas Vartabed, burada Katolikos IV. Kevork'un sorusuna da cevap verdiğini söyleyebiliriz. On iki yaşında kimsesiz bir çocukken Eçmiyadzin'e geldiğinde, ebeveynlerinin konuştuğu Türkçeden başka bir dil bilmiyordu. Ermeniceyi, halkının kadim dilini öğrenmek, onun yetimlikten sanatçılığa, Soğomon'dan Gomidas'a dönüşümünde geçiş ayinlerinden biri;

yeni bir topluluğa, yeni bir “aile”ye katılmasının işareti olmuştur. İşte Ermenice’ye duyduğu bu büyük aşk, yıldönümünü kutlamak için yazdığı Ov Medzaskañ Tu Lezu [Ah Benim Şanlı Dilim] adlı şarkıyla dillere destan oldu. Rita Soulahian Kuyumjian s 104

[18] Arsen Yarman, Ermeni Yazılı Kültürü... 258-259

[19] Arsen Yarman, Ermeni Yazılı Kültürü... aynı yerde

[20] Arsen Yarman, Ermeni Yazılı Kültürü... 281

[21] Burada sözü edilen koro, Gomidas Vartabed’in 1910 yılında döndüğü İstanbul’da Ermeni halk ozanlarının anısına kurduğu 300’den fazla üyesi bulunan Kusan (Guşan) adlı korodur. Koronun kadın şarkıcıları Esayan Koleji’nden, erkek şarkıcıları ise Galata Kilisesi’nin koro elemanları arasından seçilmiştir. Koronun şekillenip sahneye çıkmasıyla birlikte İstanbul Ermenilerinin Gomidas’ın çalışmalarına duyduğu ilgi de artmaya başlamıştır. Ancak onun dini müziği halk müziği ile bir arada sentezlemesi ve bunu halka açık tiyatro ya da salonlarda icra etmesi kilisenin itirazlarına yol açmış ve koronun 4 Aralık 1910’da Petit-Champ Tiyatrosu’nda verdiği konser engellenmek istenmiştir. İstanbul Kusan Korosu, Gomidas’ın İstanbul’da kaldığı 1910-1915 yılları arasında çalışmalarını sürdürmüştür. Gomidas ayrıca 1912-1915 yılları arasında Türk Ocakları’nda da konserler vermiştir. Arsen Yarman, Ermeni Yazılı Kültürü... s 264

[22] Rita Soulahian Kuyumjian... s 104-105

[23] Aram Andonyan, Gomidas Vartabed ile Çankırı Yollarında, Çev. Ali Çakıroğlu&Armand Baron, Belge Y. 2012, s 313-314

[24] Rita Soulahian Kuyumjian... s 105

[25] Erzurum Konsolosu Anders'in 17.1.14 günlü raporunda ilginç bir anekdot bulunur; "Taşrada ardı arkası kesilmeyen ve genellikle cuma namazının veya kasaba pazarının ardından yapılması münasip bulunan bir katliam ve yağma *müptelalığı* yaratılır. Jöntürk devriminde izzet Paşa kaçar ama bu iptila kalır. Erzurum Konsolosu Anders 16.01.1914 tarihli raporunda Erzurum'da kendinin örgütlediği bir nişancılık yarışmasının silah seslerini duyan ve yine *cümbüş var* sanan yağmacıların, hemen *boş çuvallarla Ermeni mahallelerine geldiklerini yazıyor.*" Serdar Dinçer, Alman Belgelerinde Alman - Türk silah Arkadaşlığı, iletişim Y. 2011 s 286-287

Alman konsolosu Schwarz 5 Aralık 1914 tarihinde Erzurum'dan yolladığı rapor'unu "Erzurum ili çevresinde Ermenilere karşı yapılan saldırılar" olarak özetler: "Erzurum iline bağlı kırsal alanda yaşayan Ermeni halkı bazı gelişmelerden oldukça rahatsızlık duyuyor ve bu gelişmeleri yeni bir kıyımın habercisi olarak algılıyor. Erzurum yaylalarındaki Osni köyünde Aralık ayının birinci gününde üç Türk çete üyesi Ermeniler arasında oldukça saygınlığı olan bir pedere konuk olmuş, aynı kişinin evinde yemek yemiş ve sabahlamışlar. Ertesi günün sabahında pederi köyün çıkışına kadar kendilerine eşlik etmeye zorlamışlar. Köyün çıkışına gelindiğinde ise pederi kurşunlayarak öldürmüşlerdir..." Wolfgang Gust, Alman Belgeleri, Ermeni Soykırımı 1915-1916, Alman dışişleri Bakanlığı Siyasi arşiv Belgeleri, Çev Z. Hasançebi-A. Takcan, son red. S. Adalı- S. Çetinoğlu, Belge Y. 2012, s 195

[26] Tesadüfen hayatta kalan Soykırım kurbanlarını mülteci olarak kabul eden uygar dünya bunu yardımseverliğinden değil, ucuz ve güvensiz işçi topluluğuna sahip olma fırsatını kaçırmak istemeyişindedir.

[27] *Leblebici Horhor Ağa Çankırlıdır.*

[28] Ermenilere karşı insanlık dışı uygulamalardan İstanbul ayrı tutulmamıştır. Alman gazeteci o günlerin terörünü şöyle nakleder: "1916 yılının bir yaz günüydü. Öğleye doğru, kanm Grande Rue de Pera (eski Cadde-i Kebir, bugünkü İstiklâl Caddesi)'da alış veriş

yapmak için evden tek başına çıktı. Galatasaray'dan birkaç adım ötede oturuyor ve bütün gün balkonumuzdan jandarmalar eşliğinde karakola götürülen bahtsız Ermeni gruplarını görme fırsatı buluyorduk. Bu tür acı sahnelere alıştık ve insanlık trajedisi yerine politik tarafı görebiliyorduk. Ama bu defa genç karım, sadece birkaç dakika sonra, evimize dehşet içinde geri döndü. Yoluna devam edememişti. Karakolun yanından geçerken, orada açık bölümde işkence sesleri, can çekişen bir hayvanınkine benzer inlemeler duymuştu. Dehşet içinde, bunun kim olduğunu sorunca, *Bir Ermeni*, cevabını almıştı. Yukarıda, halk bir polis memuru tarafından yakalanıyor du. Böyle sahneler tam öğle vakti, yoğun bir saatte Avrupai Beyoğlu'nun göbeğinde nasıl meydana gelebiliyordu? Karım bana diyordu ki: *Türklerin böyle bir ortamda zavallı Ermenilere ne yaptığını bilmek isterdim!*" Öyleyse: *Türkler bura da vahşi hayvanlar gibi böyle yaparlarsa, bir Avrupalı, Avrupa mahallesinin ana caddesine, sarsılmadan asla giremez, bu durumda artık bu korkunç ülkede yaşayamam!*" O sokaklara her adım atışında, bir yıldan fazla zaman boyunca benim gibi gördüğü her şeye güvenini kaybetti; hıçkıra hıçkıra ağlıyor, hep isyan ediyor, patlıyordu: *Siz Almanlar, alçaksınız. Türklerin her şeyini hoş görüyorsunuz. Oysa ülke sizin kontrolünüz altında. Alçaklar, pis ülkenize asla adım atmayacağım. Ah Tanrım, Almanlardan öğreniyorum!* Bu andan itibaren, karım isyankâr oldu, alçaklığı lanetledi, gözyaşı döktü, ben ise Almanya'yla bozuştum." Dr. Harry Stuermer, *Birinci Dünya Savaşında İstanbul*, Çeviri Ömer Öztürk, Yaba, 2012. s 42-43

[29] Rita Soulahian Kuyumjian... s 133

[30] Krikor Balakyan Ermenilerin Golgothası... s 118

[31] Altı aylıkken annesini, 10 yaşında babasını ve 46 yaşında toplumunu kaybeden Gomidas'ın babaannesine sorduğu *Beni soran oldu mu?* sorusunu soracak kimsesi kalmamıştır.

Çocukluğunda amcasının resmen evlat edinmesine rağmen *evsiz* davranışı göstermesi gibi toplumunun yok olması karşısında, geride kalanlara kendini emanet etmez. Kendini kapatır.

[\[32\]](#) Onu ancak kendinden sonraki kuşaklar anlayarak olması gereken yere yüceltirler